

Η ειλικρινέστατη Νίκη Κεραμέως

Βασίλης Γεωργάκης

Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. (Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρο 16, Παράγραφος 2)

Για μας η Ιστορία δεν πρέπει να 'χει κοινωνιολογικό χαρακτήρα, πρέπει να έχει έναν χαρακτήρα διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης. (Νίκη Κεραμέως, Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων, 5/9/19)

Η πρόσφατη συνέντευξη της Υπουργού Παιδείας προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, προερχόμενες κυρίως από τον προοδευτικό πολιτικό χώρο, την Ακαδημία και τους επαγγελματίες ιστορικούς. Φυσικά αυτό δεν είναι κάτι το παράξενο. Η Κεραμέως, μεταφέρει και στον χώρο της παιδείας το μίγμα κοινωνικού υπερ-συντηρητισμού και οικονομικού νεοφιλελευθερισμού της ζούγκλας που εκφράζει η κυβέρνηση Μητσοτάκη. Η κανονικότητα που εκπροσωπεί η νέα κυβέρνηση, με τις γονυκλισίες εμπρός στους μητροπολίτες και τις βραβεύσεις ημι-απατεώνων "αρίστων", ίσως θυμίζει περισσότερο την κανονικότητα του 1949 παρά του 2019. Ωστόσο αν αφήσουμε παράμερα τις δηλώσεις που γίνονται προς τέρψη ενός όλο και πιο συντηρητικού κοινού, ίσως δούμε πως και σε αυτή την περίπτωση, η κ. Κεραμέως απλώς εκφράζει τη συνέχεια του Κράτους.

Ποια είναι η χρησιμότητα της ιστορίας; Το δύσκολο αυτό ερώτημα διατύπωνε ο Marc Bloch στο τελευταίο και ατελείωτο έργο του, λίγο πριν τον πρόωρο χαμό του.[1]

Τόνοι μελανιού έχουν χυθεί στην προσπάθεια να απαντηθεί αυτό το φαινομενικά απλό ερώτημα, ωστόσο στην περίπτωση της σχολικής ιστορίας η απάντηση είναι μάλλον λιγότερο περίπλοκη.

Μάλιστα ίσως το ίδιο το Σύνταγμα τη δίνει. Η ιστορία, η διδασκόμενη στα ελεγχόμενα από το Κράτος εκπαιδευτικά ιδρύματα και δη σε αυτά της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ένα ακόμη εργαλείο που στοχεύει στη διάδοση της πολιτικής θρησκείας του πατριωτισμού καθώς και στην πίστη στο Έθνος. Όπως επισημαίνει ο Eric Hobsbawm το εθνικό Κράτος, ένας πρωτόφαντος πολιτικός σχηματισμός, δεν απαιτούσε πια την παθητικότητα των υπηκόων του ή μάλλον όχι μόνο αυτή.[2] Η νομιμοποίηση του Έθνους-Κράτους από τους υπηκόους του δεν περιορίζεται στη συγκαταβατική αποδοχή της ύπαρξής του, απαιτεί την ενεργή ανάμειξη αυτών στις υποθέσεις του, με αποκορύφωμα ίσως τη στρατιωτική θητεία και τη συμμετοχή σε πολεμικές περιπέτειες. Μόνο με αυτή την εμπλοκή των υπηκόων του, το Κράτος παύει να αποτελεί έναν απρόσωπο μηχανισμό που ίπταται πάνω από την κοινωνία και μετατρέπεται και σε σχέση στην οποία συμμετέχουν ενεργά οι πολίτες κατά τον διάσημο ορισμό του Landauer.[3]

Η διδασκαλία της ιστορίας, η επινόηση παραδόσεων, οι κρατικές τελετουργίες, όλα αυτά αποτελούν εργαλεία που το Κράτος αξιοποιεί για τη σφυρηλάτηση του λεγόμενου «εθνικού φρονήματος», της κοινωνικής αυτής κόλλας που συγκρατεί ενωμένες και στοιχισμένες πίσω από μία ορισμένη άρχουσα τάξη, όλες αυτές τις ανομοιογενείς κοινωνικά, αλλά ίσως και θρησκευτικά και εθνικά, ομάδες.

Στην περίπτωση της Ελλάδας η εργαλειακή αυτή χρήση της σχολικής ιστορίας δεν είναι κάτι κρυφό· ακόμη και οι νεότεροι από εμάς έχουμε ζήσει μία τουλάχιστον διαμάχη για κάποιο σχολικό εγχειρίδιο, με τελευταίο παράδειγμα το 2007 και το βιβλίο της ΣΤ΄ Δημοτικού[4], ενώ πρόσφατες ήταν και οι αντιδράσεις του κ. Άδωνη Γεωργιάδη σχετικά με την εισαγωγή της Κοινωνιολογίας ως εξεταζόμενο πανελλαδικά μάθημα. Ήταν τότε που κ. Γεωργιάδης έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου κομμουνιστοποίησης της ελληνικής νεολαίας, μεταφέροντας μας στις ένδοξες μέρες τις μετεμφυλιακής εθnikοφροσύνης.

Η σχολική ιστορία στην Ελλάδα πάντοτε υπηρετούσε τον στόχο της διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης, ακολουθώντας πιστά το εκάστοτε εθνικό αφήγημα, είτε αυτό αφορούσε την εικόνα των Ελλήνων για τους ίδιους τους εαυτούς τους (τριμερές σχήμα Παπαρρηγόπουλου) είτε για τους «εχθρούς» τους. Στη δεύτερη περίπτωση μάλιστα, είναι τέτοιες αλλαγές λόγω των συγκυριών, συνήθως στη χάραξη εξωτερικής πολιτικής, όπου μπορούμε κυριολεκτικά να μαντέψουμε το περιεχόμενο των εγχειριδίων διαβάζοντας τα επίκαιρα: Βούλγαροι, Σέρβοι/Γιουγκοσλάβοι, Τούρκοι – όλοι έχουν παίξει με τη σειρά τους τον ρόλο του προαιώνιου εχθρού του έθνους, με τις απαραίτητες αντανακλάσεις σε εσωτερικούς εχθρούς φυσικά (βλ. Εαμοβούλγαροι).

Οι αντιδράσεις προς τις δηλώσεις της υπουργού και η σχετική αρθρογραφία που εμφανίστηκε στον δημόσιο λόγο δείχνουν πως για σημαντική μερίδα εκπαιδευτικών και ακαδημαϊκών η ιστορία μπορεί να έχει διαφορετικό ρόλο στις σχολικές αίθουσες, γεγονός φυσικά ελπιδοφόρο.

Υπάρχουν όμως τα περιθώρια; Η εγχώρια Δεξιά παρά τη γελοιότητα που χαρακτηρίζει τη στάση της απέναντι στις κοινωνικές επιστήμες, ορθά διαβλέπει πως η διαμόρφωση μίας ιστορικής και κοινωνικής συνείδησης θα διαβρώσει τις σταθερές πάνω στις οποίες στέκεται το Έθνος-Κράτος. Εδώ δεν μιλάμε φυσικά για εθνο-μηδενισμό και λοιπά φληναφήματα της πατριωτικής Αριστεράς και των Καραμπελιάδων, αλλά για τη σταθερά του αδιαίρετου και ιστορικά συνεχώς παρόντος έθνους που τεντώνει και συμπίπτει με την επικράτεια ενός απρόσωπου γραφειοκρατικού μηχανισμού, του Κράτους. Η μεθοδική μελέτη της ιστορίας των ανθρωπίνων κοινωνιών δεν μπορεί παρά να καταστρέψει τη μυθολογία που επιμελώς έχει υφανθεί γύρω από τις έννοιες του Έθνους και του Κράτους, να υποδείξει τη γελοιότητα των στημένων τελετουργικών και να καταρρίψει την εικόνα της αδιαφοροποίητης, ταξικά και κοινωνικά, εθνικής κοινότητας.

Η χρήση όμως αυτών των εργαλείων δεν είναι προνομία του αστικού κράτους. Η ήττα των επαναστάσεων στην Κεντρική Ευρώπη και η δημιουργία ενός μοναχικού σοσιαλιστικού Κράτους στα

ερείπια της τσαρικής Ρωσίας αποτέλεσε την ιστορική συγκυρία για την εμφάνιση μίας νέου τύπου εθνικής συνείδησης, η οποία προσπάθησε ανεπιτυχώς να εγκολπωθεί πολιτικά χαρακτηριστικά. Οι θεαματικές παρελάσεις της Πρωτομαγιάς, η αναζήτηση νέων ηρώων – αυτή τη φορά κοινωνικών αγωνιστών – αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μυθολογίας που αναπτύχθηκε γύρω από τα Κράτη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού.

Ακόμη κι εκεί ωστόσο, σε κρίσιμες συγκυρίες, οι ηγεσίες αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε ξεχασμένα σύμβολα της προεπαναστατικής περιόδου, με γνωστό το παράδειγμα της επίκληση του Στάλιν στους τσαρικούς αξιωματικούς των Ναπολεόντειων Πολέμων, όταν το καλοκαίρι του 1941 τα ναζιστικά στρατεύματα βρισκόντουσαν στα πρόθυρα της Μόσχας. Οι αντιφάσεις αυτές δεν άργησαν να κλιμακωθούν σε κάποιες από αυτές τις χώρες, οδηγώντας σε σειρά συρράξεων μεταξύ Κρατών θεωρητικά απαλλαγμένων από εθνικιστικά κατάλοιπα, όπως η Κίνα, το Βιετνάμ και η Καμπότζη. Μάλιστα σε αυτές τις περιπτώσεις δύσκολα θα μπορούσε να επιχειρηθεί μία δικαιολόγηση αυτών των συγκρούσεων, με τον τρόπο τουλάχιστον που αιτιολόγησε η ΕΣΣΔ τις εισβολές σε Ουγγαρία και Τσεχοσλοβακία.[5]

Κοινώς, είναι η διατήρηση των κρατικών θεσμών και του μοντέλου του Έθνους-Κράτους αυτή που εμποδίζει την ανάπτυξη ιστορικής ή κοινωνικής συνείδησης και όχι τα προγράμματα σπουδών, τα εγχειρίδια ή ένας αδιάλλακτος υπουργός.

Ήδη από το 1882 ο Ernest Renan τόνιζε πως *«Η λησμοσύνη, θα έλεγα μάλιστα το ιστορικό σφάλμα, αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα για την ίδρυση ενός έθνους, γι' αυτό και η πρόοδος των ιστορικών μελετών συνιστά συχνά έναν κίνδυνο για την εθνότητα»*. [6] Η διατήρηση του μοντέλου κοινωνικής οργάνωσης του Έθνους-Κράτους θα παρατείνει την αξιοποίηση της Ιστορίας κατά τον τρόπο που προτείνει η Νίκη Κεραμέως. Αν η Ιστορία σαν απόπειρα καλύτερης κατανόησης είναι μία διαδικασία σε κίνηση, όπως σημείωνε ο Bloch, [7] θα πρέπει επιτέλους να συμφωνήσουμε πως αντίστοιχα οι ανθρώπινες κοινωνίες μπορούν κάποτε να θέσουν σε κίνηση τις διαδικασίες εκείνες που θα μας πάνε λίγο

παρακάτω από την υπάρχουσα δομή κοινωνικής οργάνωσης. Μέχρι να γίνει αυτό ωστόσο, σχολείο και ιστορία θα βαδίζουν σε δρόμους παράλληλους.

Κλείνοντας το άρθρο και προς επίρρωση των αμφιβολιών μας ως προς τις δυνατότητες αναβάθμισης της σχολικής ιστορίας, ας θυμηθούμε την πρόσφατη περίοδο ΣΥΡΙΖΑ και τη στάση του απέναντι σε τελετές διάχυσης της πατριωτικής ρητορείας στα σχολεία. Η μόνη αλλαγή που επιχείρησε η απερχόμενη κυβέρνηση και η οποία ήδη αναιρέθηκε, αφορούσε στην επιλογή του σημαιοφόρου με κλήρωση αντί της υψηλότερης βαθμολογίας. Η ίδια η τελετή δεν αμφισβητήθηκε, ούτε φυσικά ο ρόλος που αυτή επιτελεί στην ενίσχυση του εθνικού φρονήματος – το μόνο που επιχείρησε ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν να επαναδιαπραγματευτεί το νόημα της τελετής, αξιώνοντας έναν εκδημοκρατισμό του δικαιώματος του να φέρει κάποιος την ελληνική σημαία. Ωστόσο, η μάχη για τη νοηματοδότηση μίας τελετής δεν αποτελεί κίνδυνο για την πολιτική εξουσία που η τελετή νομιμοποιεί καθ' αυτή.^[8] Μόνο η αμφισβήτηση της ίδιας της τελετής μπορεί να το πετύχει αυτό και ο ΣΥΡΙΖΑ δεν έδειξε καμία τέτοια προθυμία προς αυτή την κατεύθυνση, ερχόμενος για μία ακόμη φορά αντιμέτωπος με τις σκληρές αντιφάσεις που θέτει η διακυβέρνηση ενός Κράτους ενταγμένου σε ένα διεθνές, καπιταλιστικό σύστημα Εθνών-Κρατών σε σχέση με τις όποιες καλές προθέσεις.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

[1] Marc Bloch, *Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του Ιστορικού*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994, σ. 38

[2] E. J. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σ. 123

[3] Γκούσταβ Λαντάουερ, «Αδύναμοι κρατικοί αξιωματούχοι, ακόμη πιο δυνατός ο λαός», στο Γιώργος Περτσάς – Πωλ Μανιάτης

(επιμ.), *Η Κοινότητα ενάντια στο Κράτος*, Εκδόσεις Πανοπτικών, Αθήνα 2019, σ. 9

[4] Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ.σ. 45-99

[5] Μπένεντικτ Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ.σ. 21-24

[6] Ernest Renan, *Τι είναι Έθνος*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1998, σ. 22

[7] Marc Bloch, *Απολογία για την Ιστορία...*, σ. 43

[8] Χάρης Εξερτζόγλου, «Πολιτικές τελετουργίες στην νεώτερη Ελλάδα. Η μετακομιδή των οστών του Γρηγορίου Ε' και η Πεντηκονταετηρίδα της Ελληνικής Επανάστασης», στο Έφη Αβδελά, Χάρης Εξερτζόγλου, Χρήστος Λυριτζής (επιμ.), *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2015, διαθέσιμο online, σ. 155